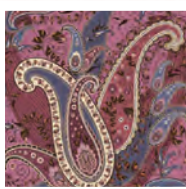
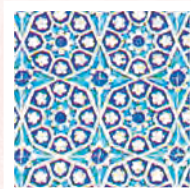
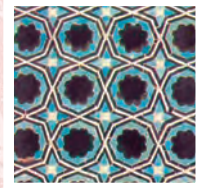
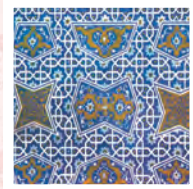

[illegible]

فصل اوّل : طرّاحی نقوش تزیینی

مقدمه

یکی از ویژگی‌های هنر ایران به خصوص در دوره اسلامی تزئین سطوح آثار هنری با نقوش متنوع و زیباست. همان‌گونه که می‌دانید نقوش تزئینی در طراحی سنتی اغلب به دو روش هندسی (مانند ستاره هشت‌پر) و روش غیرهندسی (مانند نقوش اسلیمی و ختایی) اجرا می‌شوند. در سال گذشته با طراحی گره‌های هندسی آشنا شدید. همچنین ترسیم نقوش‌های هندسی ساده و ستاره هشت‌پر را آموختید. از دیگر مطالبی که در سال گذشته فراگرفته‌اید مفهوم واگیره است که براساس تکرار منظم نقوش‌ها شکل می‌گیرد. امسال نیز با رسم دو نمونه دیگر از نقوش هندسی به نام نقش چهارلنگه و گره هشت و چهارلنگه آشنا می‌شوید. همچنین طراحی یکی از نقوش مایه‌های اصیل و سنتی ایران به نام بته که در هنرهای مختلف ایران به کار می‌رود را فرامی‌گیرید.

درس اول

چهار لنگه

در پایان این درس انتظار می‌رود:

- با گره چهار لنگه آشنا شوید.
- گره چهار لنگه را در آثار هنری ایران تشخیص دهید.
- توانایی رسم گره چهار لنگه را پیدا کنید.
- توانایی رسم واگیره را با استفاده از چهار لنگه داشته باشید.

فکر کنید

به تصاویر زیر دقت کنید. آیا می‌توانید ستاره هشت پر را در آنها شناسایی کنید؟ آیا روش ترسیم ستاره هشت پر را به یاد دارید؟

بخشی از کاشی کاری امامزاده محروق، نیشابور

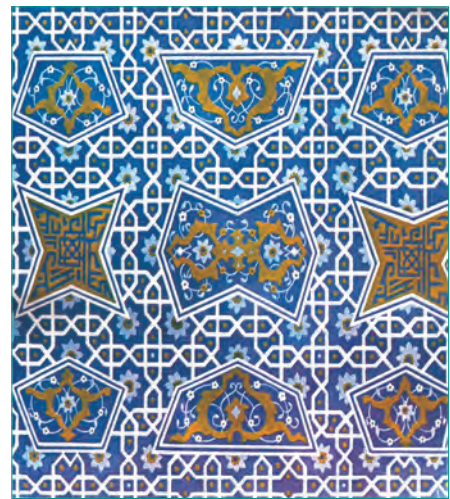
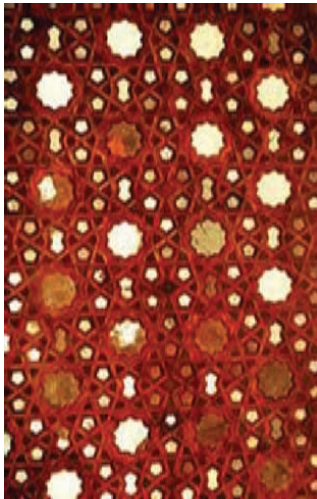
گنبد سلطانیة زنجان

پارچه قلمکار، اصفهان

به تصاویر زیر دقت کنید. در این تصاویر چه نقوشی می بینید؟ آیا می دانید این نقوش چه نام دارند؟

بخشی از کاشیکاری مسجد جامع اصفهان

بخشی از کاشیکاری هتل عباسی، اصفهان

بسیاری از طراحان سنتی برای تزئین آثار هنری از نقوش هندسی استفاده می کنند. طراحی نقوش هندسی تنوع زیادی دارد و به روش های مختلف انجام می شود.

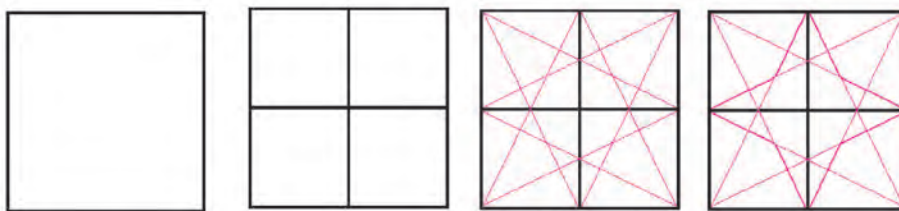
یکی از جالب ترین روش های طراحی هنرمندان ایرانی ابداع شکل هایی است که فاصله میان ستاره های هشت پر یا چندضلعی های منظم را پر می کند؛ مانند نقوش هندسی ستاره چهارلنگه و چلیپا. طراحان این نقش ها را هم براساس قواعد هندسی طراحی می کنند و با تکرار منظم آنها در فاصله میان نقوش اصلی تمام سطح اثر هنری را پوشش می دهند.

زیباترین نمونه این طرح‌های هندسی به صورت کاشیکاری بر روی دیوارهای مسجدهای ایرانی اجرا شده است. مثل مسجد کبود تبریز، مسجد جامع اصفهان و ... همچنین از این نقش‌ها در طراحی سطوح درهای چوبی، جلد‌های چرمی، قالی و ... هم استفاده می‌شود.

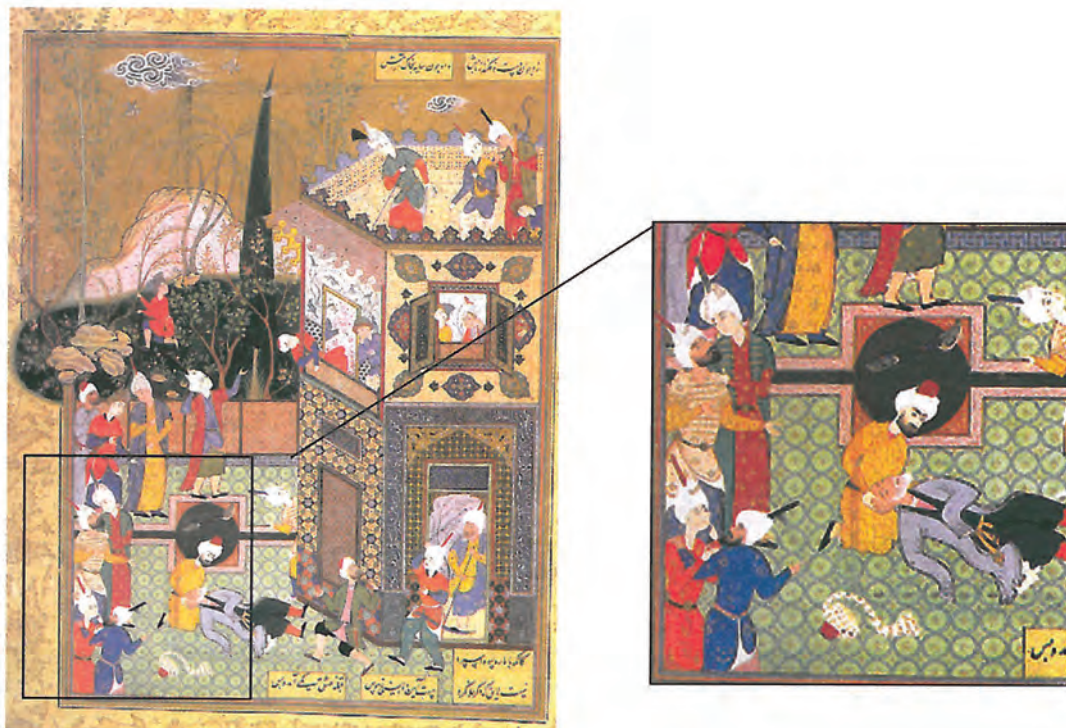
ستاره چهار لنگه ترسیم کنید

ابتدا یک مربع به اندازه دلخواه رسم کنید (می‌توانید این کار را روی کاغذ شطرنجی انجام دهید). سپس مانند تصویر مربع را به چهار قسمت مساوی تقسیم کنید. از وسط هر ضلع به دو رأس مقابل آن وصل کنید. سپس مطابق تصویر بخشی از خطوط را پررنگ کنید تا نقش ستاره چهار لنگه به دست آید.

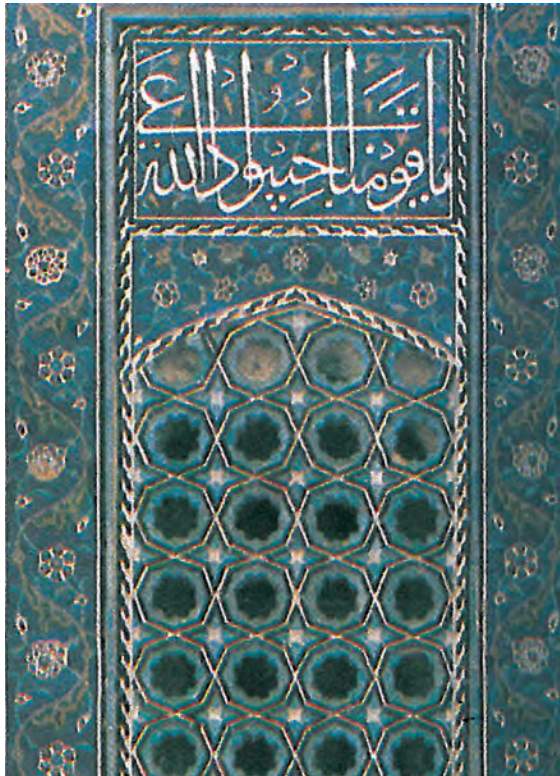
مراحل ترسیم نقش چهار لنگه

به نمونه‌های تصویری زیر دقت کنید، در این آثار هنری نقش چهار لنگه را بیابید.

تصاویر خمسة نظامی، مکتب تبریز، قرن دهم هجری قمری

به جز این نمونه‌ها در چه آثار دیگری می‌توانید نقش
چهار لنگه را بیابید؟

بخشی از کاشی‌کاری مقبره شیخ صفی‌الدین اردبیلی
قرن یازده هجری قمری، اردبیل

خودارزیابی

با استفاده از نقش چهار لنگه و کنار هم گذاشتن واگیره‌های آن، طرحی بکشید و آن را به دلخواه رنگ آمیزی نمایید.

تجربه‌های بیشتر

- نقش هندسی دلخواه خود را از میان نقش‌های قالی، کاشی، منبت‌کاری روی چوب، قلم‌زنی روی فلز و... انتخاب کنید. آن را ترسیم و با تکرار آن در یک قاب دلخواه طرح‌ترینی زیبایی (واگیره) ایجاد کنید.
- در شهر و محل خود نمونه‌هایی از نقش چهار لنگه بیابید و از آنها عکس بگیرید و کاربردهای آن را در هنرهای مختلف بررسی کنید.
- با مواد در دسترس نقش ستاره هشت پر یا ستاره چهار لنگه را به صورت مهر دست‌ساز اجرا کنید. با استفاده از رنگ مناسب سطحی که روی آن چاپ می‌زنید، از این مهر برای تزئین جلد دفتر و کتاب، طراحی کاغذ کادو، حاشیه پارچه‌های مختلف و... استفاده کنید.

درس دوم

گره هشت و چهار لنگه

در پایان این درس انتظار می‌رود:

- با گره هشت و چهار لنگه آشنا شوید.
- گره هشت و چهار لنگه را در آثار هنری ایران تشخیص دهید.
- توانایی رسم گره هشت و چهار لنگه را پیدا کنید.
- توانایی رسم واگیره را با استفاده از گره هشت و چهار لنگه داشته باشید.

فکر کنید

به تصاویر زیر دقت کنید. چه تفاوتی میان نقش آنها مشاهده می‌کنید؟

شمعدان دیوارکوب، معاصر

بخشی از کاشیکاری امامزاده محروق نیشابور

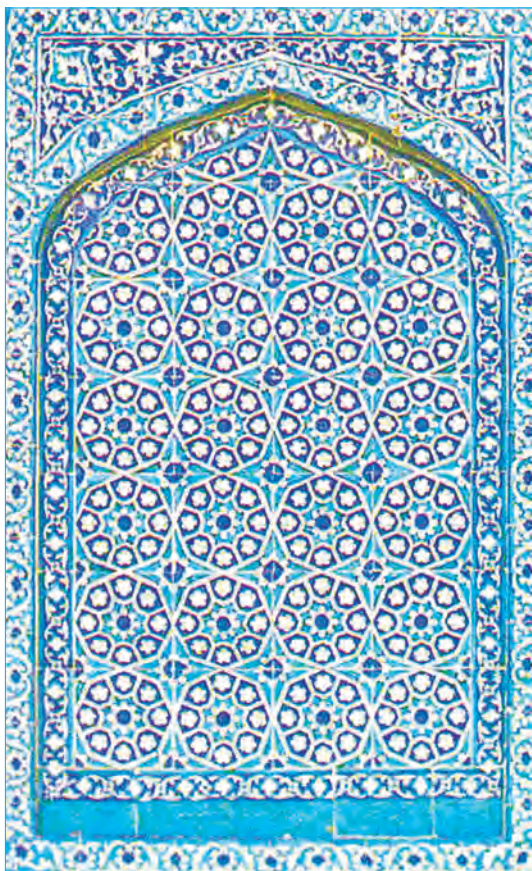
همان گونه که می دانید گره ها از ترکیب نقش های گوناگون پدید می آیند. یکی از گره های هندسی که در کاشیکاری، مشبک کاری چوب، آینه کاری و... استفاده می شود، گره هشت و چهار لنگه است.

کاربرد گره هشت و چهار لنگه در کاشیکاری، مقبره شیخ صفی الدین اردبیلی

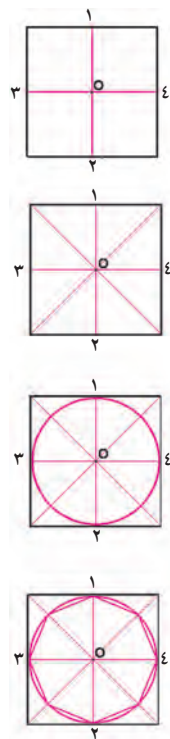
گره هشت و چهار لنگه ترسیم کنید

روی یک کاغذ شطرنجی مربعی به اندازه دلخواه رسم کنید. و از وسط هر ضلع به ضلع مقابل عمود نمایید تا نقاط ۱ و ۲ و ۳ و ۴ به دست آید. سپس قطرهای مربع را نیز رسم کنید. دایره ای رسم کنید تا اضلاع مربع را در نقاط ۱ و ۲ و ۳ و ۴ قطع نماید. در محل تلاقی کمان دایره با قطر ها، نقاط جدیدی به وجود می آید. این نقاط را به ترتیب به یکدیگر متصل کنید تا یک گره هشت و چهار لنگه حاصل شود.

در نمونه های زیر نقش هشت و چهار لنگه را بباید :

کاشیکاری

مراحل ترسیم گره هشت و چهار لنگه

درب جویی مقبره آقا، تهران

بخشی از تزیینات مسجد جامع نطنز

نقش هشت و چهار لنگه را در کدام یک از هنرهای دیگر ایرانی می‌توانید بیابید؟

خود ارزیابی

با استفاده از گره هشت و چهار لنگه، واگیره‌های زیبایی طراحی و سپس آنها را به دلخواه رنگ آمیزی کنید.

تجربه‌های بیشتر

- دو رنگ متفاوت از یک مقوا (که پشت آن زمینه شطرنجی دارد) انتخاب کنید. گره هشت و چهار لنگه را روی یکی از آنها، طراحی کنید. پس از اتمام کار نقش‌ها را با قیچی برش دهید و آنها را روی مقوایی با رنگ دیگر بچسبانید. از نقش‌های پدید آمده برای تزیین و زیباسازی کدام یک از اشیاء یا سطوح محیط زندگی خود می‌توانید استفاده کنید؟
- در شهر و منطقه خود کاربرد نقش‌های هشت و چهار لنگه را در هنرهای مختلف بررسی و مقایسه کنید.

درس سوم

پته (پته چته)

در پایان این درس انتظار می‌رود :

- طرح پته را بشناسید.
- با استفاده از شیوه مناسب طرح پته را بکشید.
- کاربردهای پته را در میراث فرهنگی و هنری ایران بشناسید.
- پته‌های زاویه‌دار را از پته‌های منحنی در آثار هنری ایران تشخیص دهید.

فکر کنید

به این تصاویر نگاه کنید. نقوش این تصاویر چه تفاوت‌ها و شباهت‌هایی با هم دارند ؟

طرح پارچه، معاصر

پته‌دوزی، معاصر

طرح پارچه، معاصر

سرمه دوزی، معاصر

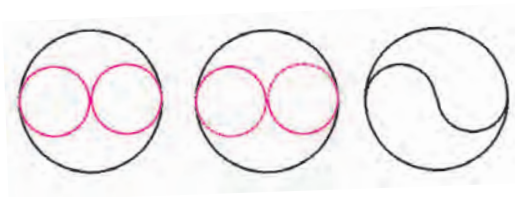
آیا می‌دانید این نقش‌ها چه نام دارند؟ به این نقش بته ترمه یا بته جقه می‌گویند. منشأ این نقش را بته (نقش برگ)، سرو (نشانهٔ آزادگی ایرانیان که از سرفروتنی سر خود را خم کرده)، میوهٔ کاج، بادام، گلایی و... می‌دانند. بته از گذشته‌های دور تاکنون زینت بخش اکثر پارچه‌های سنتی از جمله ترمه و زری و هنرهای دیگر مانند قالی بافی، گلیم‌بافی، کاشی‌کاری، سفالگری، قلم زنی فلز و... بوده است و با نام‌های بته جقه، ترمه‌ای، بادامی، قلمکاری، قهر و آشتی، مادر و بچه و... شناخته می‌شود.

بته روی گجبری ستون

بته جقه (مادر و بچه) روی پارچهٔ قلمکار

مراحل روش ترسیم بته

بته جقه رسم کنید

به روش روبه‌رو می‌توانید با دایره، بته جقه بکشید. با چه روش‌های دیگری می‌توانید این نقش را طراحی کنید؟

در تصاویر زیر، نمونه‌های بته را با یکدیگر مقایسه کنید :

ترمه ابریشم زربفت، یزد، ۱۳۵۵

نمونه زری بافی ابریشمی، یزد، برنده جایزه هنرهای دستی ۱۳۵۵

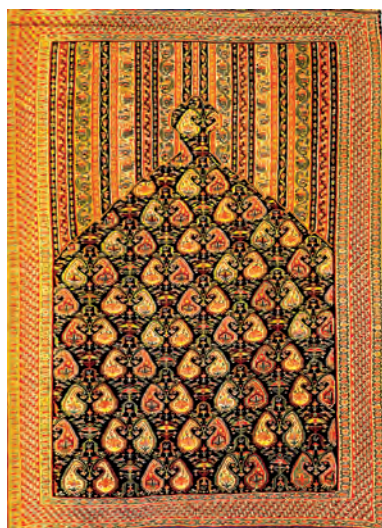
فرش قشقایی، قدمت حدود ۱۰۰ سال

طرح محرمات با نقش بته روی قالی

بته جقه اغلب به دو روش هندسی (با خط‌های زاویه‌دار) و گردان (با خطوط منحنی) ترسیم می‌شود. این نقش در اندازه‌ها، شکل‌ها و رنگ‌های مختلف، در طول تاریخ یکی از نقوش زینتی مهم آثار هنری گوناگون کشورمان بوده است.

نقش بته زاویه‌دار در گلیم سنه، کردستان

نقش بته منحنی روی ترمه، معاصر

نقش بته زاویه‌دار در گلیم سنه، کردستان

چاپ پارچه قلمکار، اصفهان

درون بته جقه را با نقش و نگارهای گوناگون مانند گل، اسلیمی، ختایی، بته جقه کوچک تزئین می‌کنند. حاشیه آن را نیز با اسلیمی و نگاره‌های دیگر آرایش می‌کنند و گاه وسط بته، ساقه با گل و برگ نقش می‌شود. به این نمونه‌ها توجه و آنها را با یکدیگر مقایسه کنید.

چاپ روی پارچه

نقش بته منحنی روی ترمه، معاصر

نمونهٔ بته پته دوزی شده، کرمان

نمونهٔ بته پته دوزی شده، کرمان

خودارزیابی

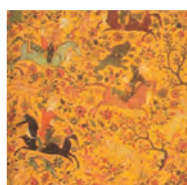
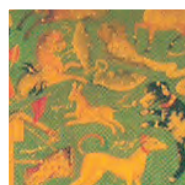
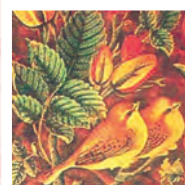
یک بته بزرگ طراحی و داخل آن را با نقوش متنوع پر کنید. سپس آن را رنگ آمیزی نمایید.

تجربه‌های بیشتر

- با تکرار منظم یک بته کوچک، طرحی زیبا ایجاد کنید و آن را به دلخواه رنگ آمیزی کنید.
- برای زیباسازی اشیاء، لباس‌ها و محیط زندگی خود، از طرح‌های متنوع و زیبای بته جقه استفاده کنید.
- نقش یک بته را روی یک مهر دستی اجرا کنید. به شیوهٔ چاپ دستی با این مهر نقش بته را روی سطح سفال، پارچه، مقوا و ... پیاده کنید.
- تصاویر بته‌های مختلف را در محیط زندگی خود، بر روی آثار هنری قدیم یا جدید ایران جست‌وجو، جمع‌آوری و در یک جُنگ (آلبوم) نگهداری کنید. شباهت‌ها و تفاوت‌های آنها را بررسی کنید. با ایجاد تغییراتی بر روی این نمونه‌ها بته‌های جدیدی طراحی کنید.

فصل دوم : هنرهای زیر لاک

درس اول

جلد سازی سنتی (زیرلاکی با روش لایه‌های کاغذ)

در پایان این درس انتظار می‌رود:

- با جلد سازی سنتی آشنا شوید.
- با مفهوم هنر زیرلاکی یا روغنی آشنا شوید.
- روش لایه‌های کاغذی را بشناسید.
- با روش لایه‌های کاغذی جلد سازی کنید.
- در استفاده از روش زیرلاکی یا روغنی برای تزئین اشیا مورد نظر خود مهارت داشته باشید.

فکر کنید

آیا تا به حال نسخه‌ای از کتاب‌های قدیمی را دیده‌اید؟ آیا می‌دانید در گذشته علاوه بر هنر خوشنویسی، از چه هنرهای دیگری برای تهیه انواع کتاب‌های خطی استفاده می‌شده است؟

در گذشته مراحل مختلف تهیه و آماده‌سازی کتاب‌های خطی نتیجه فعالیت گروهی از هنرمندان بود. خوشنویسی، کاغذسازی، صحافی سنتی، جلد سازی یا تجلید، تذهیب، نگارگری و... از جمله هنرهایی هستند که در تهیه و ساخت یک کتاب مورد استفاده قرار می‌گرفته‌اند.

قبل از استفاده از صنعت چاپ متن کتاب‌ها با دست خوشنویسی می‌شد. هنر خوشنویسی از جمله هنرهایی است که تا حدودی با آن آشنایی دارید.

آماده‌سازی جلد دست‌ساز از مهم‌ترین بخش‌های تهیه یک کتاب بود؛ زیرا علاوه بر زیبایی، صفحات خوشنویسی شده و هنرهای وابسته به آن را محافظت می‌کرد. به تصاویر زیر دقت و آنها را با هم مقایسه کنید. این جلدها با روش‌های متفاوتی تهیه و تزیین شده‌اند. در این درس با یکی از روش‌های تزیین در جلدسازی سنتی آشنا می‌شوید.

جلد چرمی قالب زده و طلاکوب
با نقش گل و بوته

جلد کتاب با نقاشی نگارگری (مینیاتور) لایکی

جلد چرمی معرق چرم، دیوان خجندی، قدمت حدود ۶۰۰ سال

جلد چرم و پارچه‌ای مثنوی معنوی مولوی با نقش سیمرغ، ۸۴۹ هجری قمری

جلد روغنی بسازید

برای نگهداری نمونه‌های خوشنویسی خود جلد روغنی با روش لایه‌های کاغذی تهیه کنید. ابتدا کاغذ یا مقوای باطله (مانند جعبه مقوایی، جعبه کفش و...)، چسب چوب، لاک الکل، روغن جلا، قلم مو، آبرنگ، قلم‌موی آبرنگ، تخته‌رنگ (پالت) ^۱ و ظرف آب را آماده کنید.

کاغذهای خوشنویسی شده را روی هم بچینید. کاغذها یا مقوایی را که برای ساخت رویه و زیر جلد آماده کرده‌اید در اندازه‌های مناسب (به اندازه کاغذهای خوشنویسی شده) برش دهید.

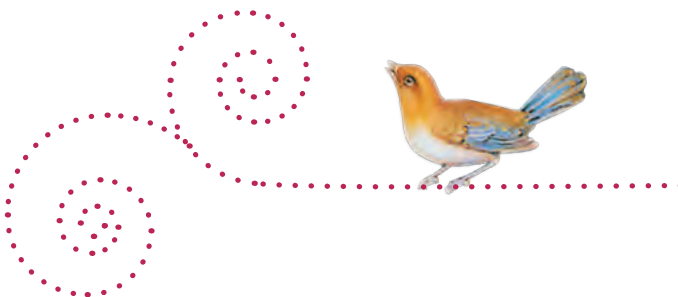
ابتدا تمام سطح دو لایه از کاغذهای برش خورده را به چسب چوب آغشته کنید و به هم بچسبانید. این لایه‌های به هم چسبیده را با ابزار و وسایل سنگین در دسترس فشار دهید تا هوای میان آنها از بین برود و دو سطح کاملاً به هم بچسبند. ضخامت جلد، متناسب با تعداد کاغذهایی است که برای کتاب خود در نظر گرفته‌اید. بنابراین اگر به جلد ضخیم برای کارهای خود نیاز دارید می‌توانید چندین لایه به آن اضافه کنید تا به ضخامت لازم برسد.

پس از چسباندن هر لایه جدید، تمام سطح جلد را بکوبید تا الیاف کاغذها در هم فرو روند. دو بخش رویه و زیر جلد آماده شده را با مقوا یا نوار پارچه‌ای از داخل به هم متصل کنید.

پس از خشک شدن دو قسمت جلد، سطح آنها را به صورت زمینه مناسبی برای نقاشی زیرلاکی آماده کنید. با دو روش ساده می‌توانید این کار را انجام دهید، سطح جلد را با قلم‌موی بزرگ یک لایه رنگ پلاستیک بمالید تا صاف شوند. سپس بر روی سطح رنگ شده سمباده بکشید تا نرم شود و پس از آن روی سطح را لاک الکل بزنید. حال می‌توانید نقش‌های دلخواه خود را با گواش نقاشی کنید.

در آخرین مرحله تهیه جلد زیرلاکی، پس از کامل شدن نقاشی لایه‌ای لاک روی آن بمالید. پس از خشک شدن لاک یک‌بار دیگر روی سطح قبلی روغن بمالید. هنرمندان سنتی در گذشته برای ساخت این نوع از جلد ها یا لایه‌های کاغذ را به هم می‌چسباندند و مقوای ضخیمی تهیه می‌کردند یا از خمیر کاغذ استفاده می‌کردند. مقوایی که با این روش‌ها آماده می‌شد «زمینه» مناسبی برای کار نقاش بود تا نقش‌های دلخواه خود را روی آن اجرا کند.

به این ترتیب، هم زیبایی رنگ‌ها و نقش‌ها بیشتر می‌شد و هم لایه روغن، محافظ مناسبی برای نقاشی بود.

به نمونه‌هایی از جلدهای زیرلاکی یا روغنی در تصاویر زیر توجه کنید :

جلدهایی که با روش روغنی یا زیرلاکی در ایران تهیه شده است، از زیباترین نمونه‌های آثار هنری جهان است. تزئین جلد کتاب به این روش، در دوره تیموری و صفوی به اوج خود رسید.

جلد لاک‌پشت با قدمت حدود ۲۰۰ سال

جلد لاک‌پشت مربع کوه نور، قدمت حدود ۳۰۰ سال

جلد ساخته شده از خمیر کاغذ بانقاشی زیرلاکی

جلد دست‌ساز قرآن مجید با نقش گل و بوته

بر روی این جلد‌ها اغلب نقش شکار، پیکار جانوران (گرفته گیر)، منظره طبیعی، گل و بوته و گل و مرغ (گل و بلبل) اجرا شده است.

از زیباترین نمونه‌های جلد‌های روغنی یا زیرلاکی آثاری است که برای تجلید قرآن مجید تهیه شده‌اند. در این جلد‌ها نقش شکوفه‌ها و گل‌ها در نهایت زیبایی اجرا شده‌اند به گونه‌ای که یادآور توصیف‌های قرآن کریم از بهشت است.

خودارزبایی

با استفاده از روش روغنی یا زیرلاکی که آموخته‌اید چه اشیای دیگری را می‌توانید تزئین کنید؟ یک نمونه را اجرا کنید.

تجربه‌های بیشتر

- با روش لایه‌های کاغذ یک قاب عکس زیبا بسازید و به روش نقاشی زیرلاکی آن را تزئین کنید.
- نسخه‌های کتاب‌های خطی را در موزه‌ها و کتابخانه‌ها مشاهده کنید. در گروه‌های کوچک تحقیق کنید چه هنرهایی در تهیه و ساخت این کتاب‌ها به کار رفته است؟ تنوع جلد‌ها را از نظر شکل، اندازه، نقش‌های تزئینی و روش ساخت با یکدیگر مقایسه کنید. نتایج یافته‌های خود را به هم‌کلاسی‌هایتان ارائه کنید.
- با استفاده از مواد در دسترس یک جلد زیبا برای آلبوم عکس‌های خود یا تصاویر آثار هنری که جمع‌آوری کرده‌اید، بسازید.
- اشیای چوبی در دسترس (رحل قرآن، قاب عکس ساده، خط‌کش چوبی، جعبه چوبی و...) را به روش نقاشی زیرلاکی تزئین کنید.

درس دوم

جعبه های روغنی (زیر لاکي با روش نوار کاغذ)

در پایان این درس انتظار می رود :

- با انواع مختلف روش های مورد استفاده برای تزین اشیا در روش زیر لاکي آشنا شوید.
- روش نوار کاغذی را بشناسید.
- با ساخت جعبه های سنتی آشنا شوید.
- با روش نوار کاغذی جعبه سازی کنید.
- در استفاده از روش زیر لاکي یا روغنی برای تزین اشیای مورد نظر خود مهارت داشته باشید.

فکر کنید

به تصاویر زیر نگاه کنید. این اشیا چه کاربردی دارند؟ آیا می دانید نام آنها چیست؟

قلمدان سازی هنری است مرتبط با هنر خوشنویسی که همزمان با رونق کتابت برای نگهداری و حمل و نقل چند قلم نی، یک دوات (مرکب دان) کوچک، قاشقک مخصوص ریختن مرکب در دوات، چاقوی قلم تراش، قیچی، قلم مو و... پدید آمد.

دوات، قلم، قیچی و قاشقک مخصوص ریختن مرکب در دوات که اغلب در قلمدان نگهداری می‌شوند.

قلمدان‌های اولیه فولادی و اغلب سنگین بودند. به همین دلیل به مرور، ساخت قلمدان‌های سبک‌تر چوبی و کاغذی متداول شد. قلمدان‌های کاغذی با استفاده از خمیر یا لایه‌های نازک کاغذ و چسب‌های گیاهی ساخته شده‌اند. پس از ساخت قلمدان خام (بوم سفید) که جذابیتی نداشت کار به طراح و نقاش سپرده می‌شد تا با هنر خویش قلمدانی در شأن کاتب بسازد. بنابراین، یکی از مهم‌ترین روش‌هایی که سازندگان قلمدان برای تزئین نمونه‌های چوبی و کاغذی به کار بردند، شیوه مورد استفاده در ساخت و تزئین جلد‌های لاک‌ی بود. نمونه‌های تزئین شده این قلمدان‌ها که از دوره صفوی به جا مانده بخش مهمی از هنرهای سنتی ایران را تشکیل می‌دهند.

نمونه‌هایی از قلمدان‌های زیرلاکی را در تصاویر ببینید :

قلمدان با نقاشی زیرلاکی، قدمت حدود ۳۰۰ سال

قلمدان با نقاشی زیرلاکی، اثر لطفعلی شیرازی، قدمت حدود ۲۰۰ سال

قلمدان زیرلاکی، قرن ۱۳ هجری قمری

جعبه‌ها و قلمدان‌های کاغذی به دو روش خمیری و لایه‌های کاغذی ساخته می‌شوند. در درس گذشته با روش لایه‌های کاغذی در ساخت جلد‌های لاکی آشنا شدید. در این درس با روش خمیری در جعبه‌های روغنی آشنا خواهید شد.

جعبه روغنی بسازید

ابتدا کاغذ یا مقوای باطله، چسب چوب، مغار یا دستگاه برش (کاتر)^۱، یک جعبه پلاستیکی یا مقوای خالی، کاغذ سمباده، روغن جلا، قلم مو، آبرنگ، قلم موی آبرنگ، تخته‌رنگ و ظرف آب، آماده کنید. برای تهیه لایه‌های کاغذی، ابتدا کاغذهای باطله را به عرض دو سانتی‌متر می‌بریم.

حال نوارهای بریده شده کاغذی را بر روی سطح جعبه با چسب بچسبانید به طوری که در هر ردیف، این لایه‌ها برخلاف جهت لایه قبلی باشد (عمودی - افقی). حداقل ده تا پانزده بار این لایه‌ها تکرار شود. پس از خشک شدن جعبه، در جعبه را با دستگاه برش، تیغه یا مغار و با راهنمایی معلم خود جدا کنید. جعبه ساخته شده را از بدنه پلاستیکی یا مقوایی آن جدا کنید. حال جعبه کاغذی شما که به آن پایه ماشه نیز می‌گویند، سطح مناسبی برای نقاشی زیرلاکی است. سپس بر روی آن نقش‌های دلخواه خود را با آبرنگ بکشید.

در آخرین مرحله تهیه جعبه زیرلاکی، لایه‌ای روغن روی آن بمالید. پس از خشک شدن، لایه دیگری از روغن بمالید و صبر کنید تا خشک شود. این کار را آن قدر ادامه دهید تا لایه‌ای ضخیم روی نقاشی ایجاد شود.

^۱- cutter

می‌توانید از نقاشی اشیای زیرلاکی برای کار خود الهام بگیرید. به تصاویر دقت کنید :

جعبه زیرلاکی با نقش گل و مرغ

خودارزیابی

از شیء دلخواه خود (پلاستیکی، مقوایی، لعابی و...) با روش خمیری، قالب‌گیری، و آن را به روش زیرلاکی تزئین کنید.

تجربه‌های بیشتر

- جعبه شکلات یا هر جعبه خالی دیگری آماده کنید. سپس با خمیر کاغذ سطح جعبه را بپوشانید. روی در جعبه نقش دلخواه خود را به صورت نیمه برجسته اجرا کنید. پس از خشک شدن جعبه را به سلیقه خود رنگ آمیزی کنید.
- دورریختنی‌هایی از جنس مقوا یا پلاستیک را جمع‌آوری کنید و با خمیر کاغذ به آنها شکلی جدید (عروسک، پرند، ماهی و...) دهید. پس از خشک شدن، این حجم‌ها را به صورت دلخواه رنگ‌آمیزی کنید.

درس سوم

اشیای روغنی (زیرلاکی روی چوب)

در پایان این درس انتظار می‌رود:

- با انواع مختلف روش‌های مورد استفاده برای تزین اشیای در روش زیرلاکی آشنا شوید.
- روش خمیر کاغذ را بشناسید.
- با ساخت جعبه‌های سنتی آشنا شوید.
- با روش خمیر کاغذی جعبه‌سازی کنید.
- در استفاده از روش زیرلاکی یا روغنی برای تزین اشیای مورد نظر خود مهارت داشته باشید.

فکر کنید

آیا می‌دانید از روش زیرلاکی برای تزین چه اشیای دیگری استفاده شده است؟ آیا می‌دانید هنرمندان غیر از کاغذ از چه زمینه‌های دیگری برای نقاشی زیرلاکی استفاده کرده‌اند؟

قاب آینه زیرلاکی با نقش دیدار مولوی و شمس تبریزی،
قدمت حدود ۲۰۰ سال

قاب آینه زیرلاکی با نقش گل و مرغ، قدمت حدود ۲۰۰ سال

این قاب‌های آینه، نمونه‌هایی از اشیایی هستند که به‌صورت روزمره مورد استفاده قرار می‌گرفته‌اند. در ایران از قدیم‌الایام ساخت آینه (سنگ‌ها و فلزهای صیقل داده شده) متداول بوده است. در چند قرن اخیر با رواج آینه‌های شیشه‌ای نمونه‌های زیبایی ساخته شد که نه تنها قابی برای آینه، بلکه درپوشی مناسب برای محافظت از آینه بود. بنابر این، دو سطح رویه و زیر قاب آینه‌ها زمینه‌ای برای هنرنمایی هنرمندان در نقاشی زیرلاکی شد.

علاوه بر قاب آینه، رحل قرآن، گهواره، جعبه جواهر، جعبه‌های ابزار (مجری برای لوازم اصلاح و آرایش سر و صورت، هزار پیشه برای حمل و نقل لوازم چای خوری، ترازو و چند وزنه کوچک برای توزین)، قاب نقاشی و خوشنویسی، خط‌کش، در و پنجره و قاب بندی سقف، کمان رزمی و تجملی و... با استفاده از هنر زیرلاکی تزیین شده است. با توجه به اشیای ذکر شده در می‌یابید که اشیای زیرلاکی مذکور چوبی است. در چند سده اخیر بهترین نمونه‌های نقاشی سنتی ایران (نگارگری) در آثار زیرلاکی به خصوص نمونه‌های چوبی اجرا شده است. به نمونه‌های تصویر زیر توجه کنید :

جعبه جواهر زیرلاکی متعلق به ناصرالدین شاه، اثر عباس شیرازی، دوره قاجار

قاب آینه زیر لاک، قدمت حدود ۲۰۰ سال

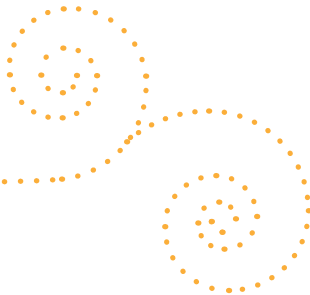

اشیای چوبی را زیرلاکی کنید

یک قطعه چوب تهیه کنید. آن را سمباده بزنید تا کاملاً صاف و صیقلی شود. سپس آینه‌ای کوچک‌تر از قطعه چوب تهیه کنید و روی قطعه چوب بچسبانید. سپس نقش دلخواه خود را روی حاشیه‌های چوبی اجرا کنید. لایه‌های روغن را با دقت و یک دست، روی نقاشی بمالید تا ارتفاع همه قسمت‌ها یکسان شود و بگذارید تا خشک شود. آثار خود را به هم کلاسی‌هایتان نشان دهید و در مورد تنوع نمونه‌ها، شباهت‌ها و تفاوت‌های آنها با هم گفت‌وگو کنید.

خود ارزیابی

از میان وسایل و لوازم چوبی خود مانند رحل قرآن، خط‌کش چوبی، شانه چوبی، جعبه‌های کوچک چوبی، سینی چوبی و... یک نمونه را انتخاب و روی آن نقاشی زیرلاکی کنید.

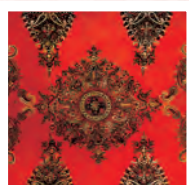
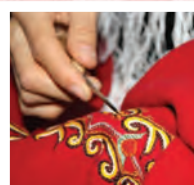

تجربه‌های بیشتر

- در منطقه محل زندگی خود خانه‌های قدیمی را جست‌وجو کنید و نمونه‌های در و پنجره و سقف چوبی نقاشی شده را بیابید. سپس گزارشی درباره این خانه‌ها و نوع تزیینات به کار رفته در آنها، تنوع و ظرافت طرح‌ها و نقش‌های زیرلاکی به هم کلاسی‌هایتان ارائه دهید.
- در یک فعالیت گروهی شیء چوبی قدیمی (صندلی، میز، در چوبی و...) را که مورد استفاده قرار نمی‌گیرد بیابید. سطوح مختلف آن را سمباده بزنید و با همفکری هم روی آن نقاشی زیرلاکی اجرا کنید.

فصل سوم : سوزن دوزی های سنتی ایران

مقدمه

تزئین روی پارچه در ایران سابقه چند هزار ساله دارد. کاشی‌های به‌دست آمده از شوش که حالت برجسته دارند و نقش برجسته‌های تخت جمشید، حاکی از وجود نقوش تزئینی بر روی پارچه‌هاست. همچنین در آثار دوره ساسانی، روی لباس‌ها از هنر قلابدوزی برای تزئین استفاده شده است. هنر سوزن‌دوزی در دوره صفویه به اوج رسید و زیباترین آثار سوزن‌دوزی ایران، مربوط به این دوره است. بعضی از مناطق ایران مانند اصفهان، رشت، بلوچستان، کرمان، بندرعباس، تبریز و... از گذشته تا امروز مرکز تهیه زیباترین آثار رودوزی بوده‌اند. حدود ۳۰ نوع رودوزی در ایران شناسایی شده است که برخی از مشهورترین آنها عبارت‌اند از: قلاب‌دوزی، مليله‌دوزی، پته‌دوزی، بلوچ‌دوزی، گلابتون‌دوزی و ابریشم‌دوزی. برای آشنایی شما با این هنر، ابتدا ساده‌ترین روش‌های دوخت با نخ و سوزن یا درویش‌دوزی معرفی شده است و سپس شما را با روش‌های دوخت سنتی مانند زرتشتی‌دوزی و پته‌دوزی آشنا می‌کنیم. امیدواریم این آشنایی موجب شود تا مهارت‌های خود را در این زمینه افزایش داده و رودوزی‌های شهر و منطقه خود را شناسایی کرده و روش‌های دوخت سنتی را فراگیرید و در حفظ این بخش از میراث فرهنگی ایران کوشا باشید.

درس اول

درویش دوزی

✓ در پایان این درس انتظار می‌رود :

- با برخی از دوخت‌های سنتی ایران آشنا شوید.
- مفهوم رودوزی را درک کنید و انواع آن را نام ببرید.
- توانایی انجام دوخت ساده درویش دوزی را داشته باشید.
- درویش دوزی را از میان سایر روش‌های سوزن‌دوزی بازشناسی کنید.

فکر کنید

آیا تا به حال به بقچه‌ها، جانمازها و سجاده‌ها، رومیزی‌ها، کیف‌های پارچه‌ای و کلاه و لباس‌های محلی که با انواع سوزن‌دوزی تزیین شده‌اند، توجه کرده‌اید؟

نیم تنه مخمل، دوخت نقش با نخ تابیده طلا (گلابتون) کاشان، قرن سیزدهم

سرهمه دوزی، و منجوق دوزی روی ترمه، معاصر

به این تصاویر توجه کنید.

سوزن دوزی، کردهای شمال خراسان

از گذشته‌های دور مردم برای تزئین لباس‌ها و ایجاد تنوع در آنها نقش‌هایی را با نخ‌های رنگی روی آنها می‌دوختند. به این هنر، سوزن‌دوزی می‌گویند. سوزن‌دوزی یکی از روش‌های رودوزی است که با آن نقوش مختلف بر روی پارچه‌های ساده و بدون نقش اجرا می‌شود. آیا تا به حال سوزن‌دوزی کرده‌اید؟ با یک تکه پارچه ساده، یک سوزن و مقداری نخ و کاموای رنگی می‌توانید این کار را تجربه کنید.

سوزن دوزی بلوچ

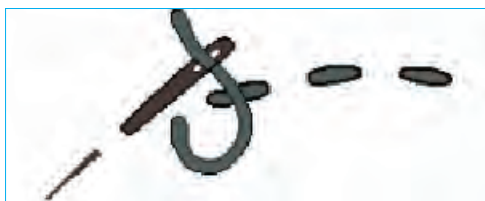

قلاّب دوزی رشت

سوزن دوزی کنید

روی تکه‌ای پارچه با مداد و خط کش به فاصله‌های نیم سانتی متری خط صاف و کمرنگی بکشید.
سپس روی خط‌های صاف طبق شکل کوک‌های ساده ایجاد کنید :
به این روش، شلال یا بخیه دوزی می‌گویند.

شلال پایه یکی از ساده‌ترین سوزن‌دوزی‌های سنتی ایران به اسم درویش‌دوزی یا تفرش‌دوزی است.

برای درویش‌دوزی ابتدا دو ردیف کوک طبق شکل بدوزید :

این دو ردیف کوک را مطابق شکل، با نخ به رنگ دیگر به هم وصل کنید تا حاشیه‌ای ایجاد شود :

برای زیباتر شدن این حاشیه می‌توانید داخل فضاها را ایجاد شده را به ترتیب زیر با بخیه‌های رنگی (به صورت ضرب‌دری) پر کنید :

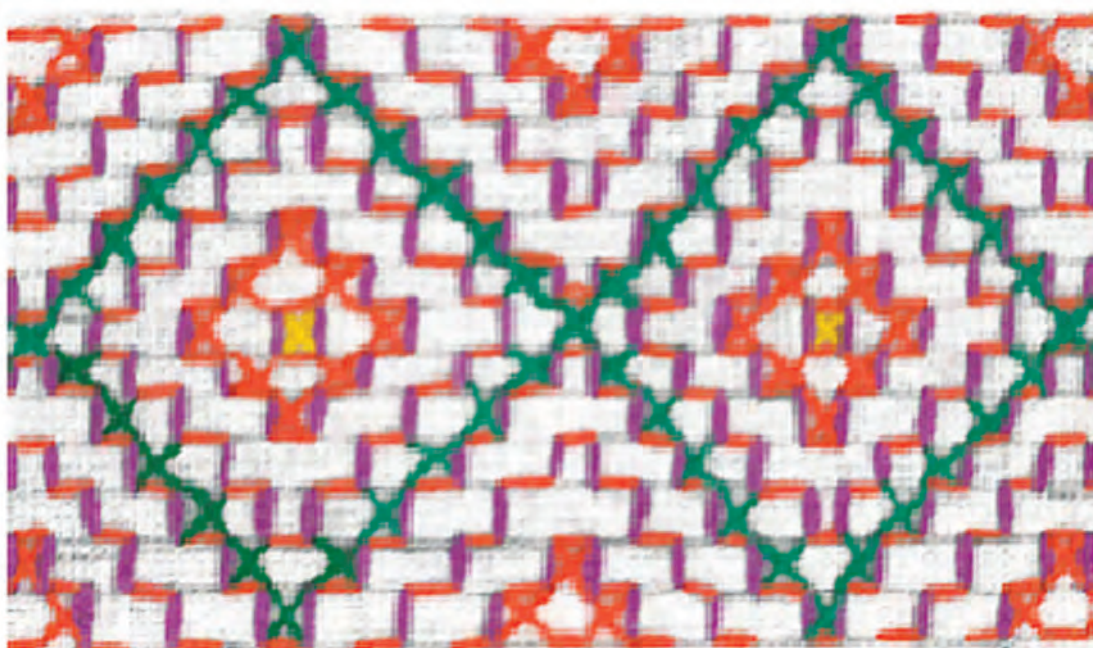

این روش ساده‌ترین شکل درویش‌دوزی است. پس از این تجربه می‌توانید نقش‌های کامل‌تر و زیباتری را سوزن‌دوزی کنید.

ابتدا چهار ردیف شلال افقی روی پارچه بدوزید. اگر نخ شلال در ردیف اول روی پارچه قرار گرفت در ردیف دوم زیر پارچه قرار می‌گیرد (دیدہ نمی‌شود). مطابق شکل ردیف شلال‌های افقی را با شلال‌های عمودی به هم متصل کنید که به شکل کنگره‌ای درآید.

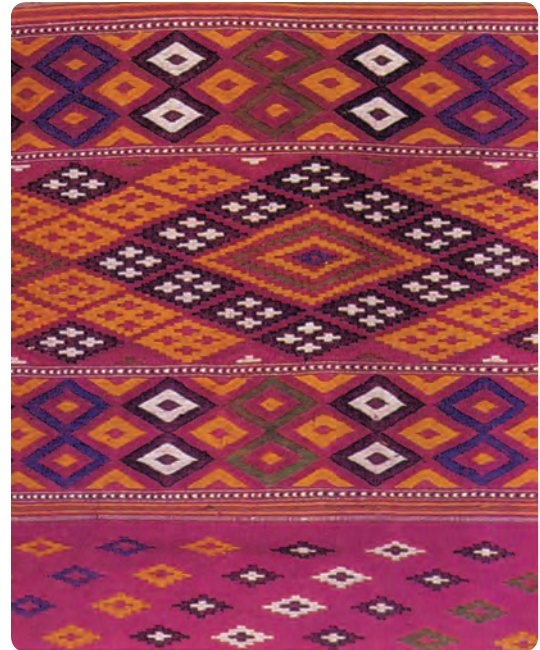

اگر قرینه این طرح در پایین آن دوخته شود نقش‌های زیبا و کاملی ایجاد می‌شود. برای تکمیل این سوزندوزی‌ها می‌توانید آنها را با بخیه‌های هم رنگ یا رنگ دیگر پر کنید.

در گذشته از این دوخت برای کلاه و قبای دراوش استفاده می‌شده است و به همین دلیل به آن درویش‌دوزی گفته می‌شود. در دوران معاصر از این نوع دوخت برای تزئین چادر شب، پرده، رو کرسی، بقچه و... استفاده می‌شده است و امروزه در تزئین لباس، حاشیه پرده، رومیزی و... متداول است. مشابه این نقش‌ها را در کدامیک از هنرهای ایران دیدہ اید؟

نمونه پارچه دستباف نخی، زاوین خراسان، ۱۳۵۵

خودارزیابی

به تصاویر زیر دقت کنید. کدام یک از نمونه‌ها درویش‌دوزی است؟

تجربه‌های بیشتر

- برای تهیه یک جانماز، دو تکه از یک پارچه ساده را برش دهید. دورتا دور آن را با نخ‌های رنگی متناسب با رنگ پارچه، درویش دوزی کنید.
- از انواع سوزن دوزی‌های در دسترس عکاسی کنید و به هم کلاسی‌هایتان نشان دهید. درباره شباهت‌ها و تفاوت‌های آنها با هم گفت‌وگو کنید.

درس دوم

زرتشتی دوزی

در پایان این درس انتظار می رود :

- با انواع نمونه های زرتشتی دوزی آشنا باشید.
- توانایی انجام ساقه دوزی ساده را داشته باشید.
- با استفاده از مواد مناسب ساقه دوزی کنید.
- زرتشتی دوزی را از میان سایر روش های سوزن دوزی شناسایی کنید.

فکر کنید

آیا سوزن دوزی های سنتی محل زندگی خود را می شناسید؟ آیا نام آنها را می دانید؟ آیا این سوزن دوزی ها را می توان با کوک های ساده ای که در درس گذشته تجربه کرده اید، انجام داد؟ یکی دیگر از دوخت های ساده که در سوزن دوزی از آن استفاده فراوان می شود ساقه دوزی است که به دو نوع ظریف و پهن تقسیم می شود.

ساقه‌دوزی کنید

روی پارچه‌ای ساده با مداد یک خط صاف رسم و مشابه تصویر سوزن‌دوزی کنید. در این روش تمام خط زیر دوخت قرار می‌گیرد. دوخت به صورت مورّب (مایل) و بدون فاصله انجام می‌شود. ابتدا سوزن را از پارچه بیرون می‌آوریم و نخ را در طرف راست سوزن ثابت نگه داشته سپس سوزن را به صورت مایل در پارچه فرو برده و خارج می‌کنیم. این روش برای دوختن خطوط نازک، حاشیه‌ها و برگ‌ها به کار می‌رود. با تکرار چند رج ساقه‌دوزی کنار هم، می‌توانید فضای داخل شکل‌های مختلف را پر کنید.

با مداد چند نقش ساده روی پارچه بکشید و روی آنها را ساقه‌دوزی کنید. در صورت تمایل داخل شکل‌ها را پر کنید. با این روش می‌توان نقش‌های متنوعی را دوخت. به نقش‌های زیر توجه کنید :

یک نمونه را انتخاب و آن را ساقه‌دوزی کنید.

آیا می‌دانید بیشتر بخش‌های یکی از دوخت‌های سنتی ایران به نام زرتشتی‌دوزی با این روش صورت می‌گیرد؟

نقش پارچه اطلس، قرن دوازدهم هجری قمری

نقش پارچه تافته، قرن یازدهم هجری قمری، کاشان

نقش پارچه زربفت، قرن دوازدهم هجری قمری

طرح‌های مورد استفاده در زرتشتی‌دوزی بیشتر درخت، طاووس، گل، نقوش هندسی است که دور تا دور این طرح‌ها را ساقه‌دوزی می‌کنند؛ سپس با کوک‌های (شلال) کوچک رنگی درون آنها را پر می‌کنند.

به این تصاویر دقت کنید :

نقش هدهد و درخت زندگی

نقش طاووس

نقش طاووس

نقش طاووس

زرتشتی دوزی نقوش متنوع

زرتشتی دوزی با نقوش متنوع روی مقنعه

با توجه به اینکه در نمونه‌های تصویری صفحه قبل نقش‌های متنوعی از طاووس دیده می‌شود، طرحی از طاووس برای شما ارائه شده تا براساس آن زرتشتی‌دوزی کنید.

خودآرزیابی

روی پارچه طرحی ساده از موضوع دلخواه خود بکشید. روی خطوط را با نخ‌های رنگی زرتشتی‌دوزی کنید و به هم کلاسی هایتان نشان دهید.

تجربه‌های بیشتر

- طرح‌هایی از گل‌ها و برگ‌های مورد علاقه خود روی پارچه‌ای ساده بکشید و با نخ‌های رنگی ساقه‌دوزی کنید.
- از طرح‌های سوزن‌دوزی سنتی ایران نمونه‌هایی را انتخاب کنید و به روش ساقه‌دوزی روی پارچه‌ای ساده اجرا کنید.
- نقش دلخواه خود را به روش ساقه‌دوزی در حاشیه رومیزی، جانماز و سجاده، روسری، حاشیه لباس و آستین، لبه کیف‌های پارچه‌ای، سفره پارچه‌ای و... سوزن‌دوزی کنید.
- تصاویری از نمونه‌های زرتشتی‌دوزی ایران تهیه کنید (با استفاده از منابع مختلف) و درباره تنوع نقش‌ها و انواع دوخت‌هایی که در این آثار مورد استفاده قرار گرفته است با هم گفت‌وگو کنید.

درس سوم

پته‌دوزی

در پایان این درس انتظار می‌رود :

- با مراحل مختلف دوخت پته آشنا شوید و آن را از دیگر انواع دوخت تشخیص دهید.
- برای سوزن‌دوزی خود طرحی مناسب بکشید و طرح خود را با پته‌دوزی اجرا کنید.
- در دوختن پته مهارت لازم را داشته باشید.

فکر کنید

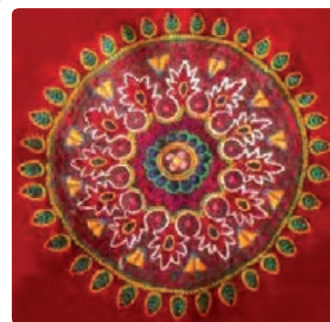
آیا می‌دانید کرمان به کدام یک از انواع سوزن‌دوزی شهرت دارد؟ به تصاویر زیر دقت کنید :

نقش پته سروی و جقه سه قلو

حاشیه بقچه، طرح بازوبندی با گل هشت پر

طرح شمسه (ترنج)

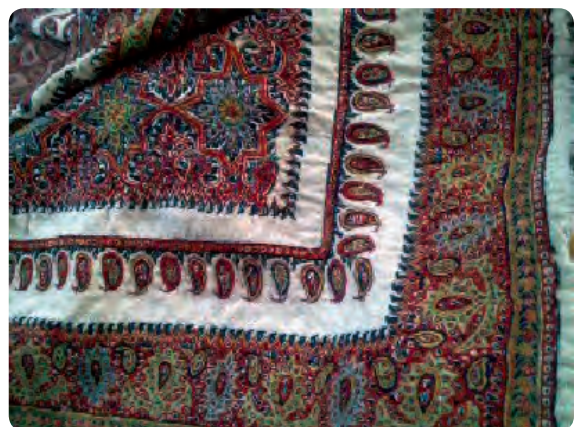
پته‌دوزی نوعی رودوزی سنتی کرمان است که نوعی از آن در دوره ساسانیان رایج بوده است. ارزشمندترین و پرکارترین نمونه پته‌دوزی روپوش مقبره شاه نعمت‌الله ولی در ماهان کرمان شناسایی شده است. در این دوخت ابتدا خطوط طرح را ساقه ظریف کرده و سپس داخل طرح‌ها را با دوختی به نام پتک کشیه یا پتک خیارى توپردوزی می‌نمایند. پته‌دوزی منظره‌ای بدیع از گل و بوته‌های رنگین را به نمایش می‌گذارد و اغلب زنان و دختران استان کرمان به این هنر اشتغال دارند. نقش‌های عمده و اصیل پته‌دوزی عبارت است از: درخت زندگی یا انواع بته جقه، پیچک ترنج، سروچه، گل بادامی و شمشه‌ای؛ که به صورت لچک ترنج، نقش محرابی و سجاده‌ای، روی پرده‌ها، رو رختخوابی، سجاده و جانماز، بقچه و رویه پشتی دوخته می‌شود. به نقوش بقچه‌های تصویر نگاه کنید این دو بقچه هر دو نقش شمشه دارند.

بقچه پته با طرح لچک ترنجی

طرح شمشه (ترنج) قدمت بیش از صد سال

حاشیه پته با نقش اسلیمی و بادامی

پته لچک ترنج

حاشیه پته نقش بته میری

نقش گل

حاشیه پته نقش بته میری

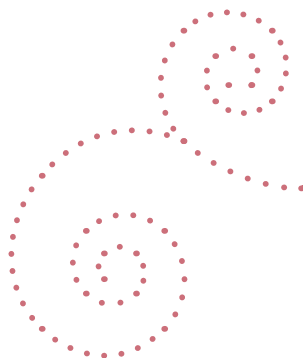
شال پته‌دوزی شده با طرح بته‌جقه ازدری

پته‌دوزی کنید

برای پته‌دوزی ابتدا یک تکه پارچه پشمی ساده و مقداری نخ پشمی رنگی آماده کنید. طرح دلخواه خود را با استفاده از کاربن رنگی روی پارچه بکشید. ابتدا خطوط اصلی طرح را ساقه‌دوزی کنید. سپس سطح پته را با پتک کشیده یا خیاری توپر‌دوزی (آب‌دوزی) کنید.

از اساتید مشهور این هنر در سده سیزده هجری قمری می‌توان از استاد فرج‌الله کرمانی و استاد میرعلی کرمانی نام برد.

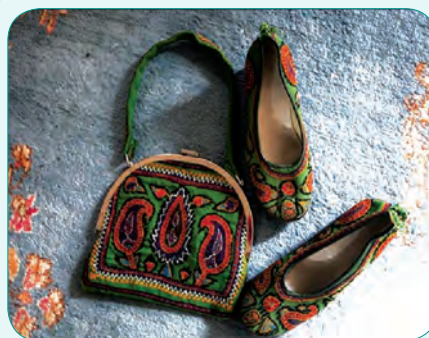

بر روی یک تکه پارچه پشمی مراحل مختلف پته‌دوزی را روی نقش دلخواه خود اجرا کنید.

تجربه‌های بیشتر

- به نمونه‌های زیر توجه کنید. شما چه ایده‌هایی می‌توانید برای اجرای پته‌دوزی بر روی وسایل مختلف ارائه دهید؟

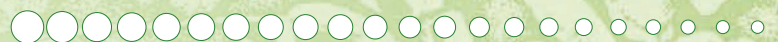
- با نخ و سوزن و پارچه‌ای ظریف‌تر از آنچه تا به حال تجربه کرده‌اید نقش دلخواه خود را پته‌دوزی کنید و ظرافت آن را با نمونه‌های قبلی خود مقایسه کنید.

بخش چهارم:

✓ هنرهای آوایی

مقدمه

در بخش آوایی کتاب فرهنگ و هنر پایه هفتم با مفهوم ضرب آشنا شدید؛ مانند ضرب نوحه که عزاداران بر اساس آن بر سیئه خود می‌زنند. بیان شد که می‌توان الگوهای را بین هر ضربه تا ضربه بعدی طراحی کرد و آن را ریتم یا الگوی ضربی (ریتمیک)، موزون یا وزنی، نامید. علاوه بر این دانستیم نغمه دارای شکل است و یکی از عواملی که در شکل دادن به نغمه تأثیر دارد، تکرار است.

همچنین مفهوم لحن (ملودی)^۱ را شناختید و دانستید که لحن، بخشی از یک اثر آوایی است که می‌توان آن را زمزمه کرد بدون آنکه نیازمند متن یا شعر خاصی همراه آن باشد. آن را به خطوطی تشبیه کردیم که به عنوان طرح اولیه در طراحی یا نقاشی کشیده می‌شود و بر اساس آن می‌توان بدون در نظر گرفتن رنگ یا هر عامل دیگری، تشخیص داد طرح کلی چه چیزی را نشان می‌دهد. علاوه بر این با مفهوم بافت آشنا شدید. در هنرهای آوایی، بافت به این معناست که در هر لحظه در حال شنیدن چند صدا به طور هم‌زمان هستیم. برای مثال، اگر تنها یک صدا می‌شنویم می‌توانیم بگوییم در حال شنیدن آوایی با بافت تک‌صدایی هستیم و اگر به طور هم‌زمان بیشتر از یک صدا می‌شنویم با بافت چندصدایی روبه‌روئیم و دانستیم چیزی که باعث می‌شود بتوانیم صدای اشخاص را از هم تشخیص بدهیم رنگ صوت آنهاست.

امسال نیز می‌خواهیم با مفاهیم بیشتری دربارهٔ وزن، لحن و رنگ صوتی آشنا

شویم.

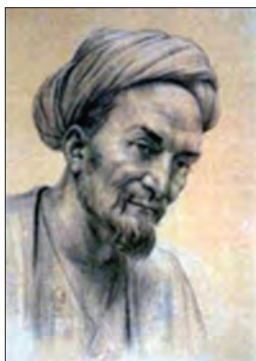
درس اول

وزن (وِشَم)

در پایان این درس انتظار می‌رود:

- هجای کوتاه و بلند را در تقسیم‌بندی ضرب‌ها تشخیص دهید.
- با نوشتار وزن در آواهای قدیم ایران آشنا شوید.
- نوشتار وزن در آواها را بشناسید.
- سرعت ضرب آهنگ را درک کنید.

فکر کنید

آیا اشعاری را که در کتاب سال هفتم فرهنگ و هنر خواندیم به یاد می‌آورید؟
ای ساربان آهسته ران، کارام جانم می‌رود
وان دل که با خود داشتم، با دلستانم می‌رود
آیا الگوی وزنی مشخصی در این شعر وجود دارد؟
همان‌گونه که قبلاً آموخته‌اید با هر هجای شعر یک ضربه به پای خود یا روی میز بزنید:

ای ساربان آهسته ران کارام جانم می‌زاد

خوب گوش کنید، آیا فاصله زمانی ضربه‌هایی که بر میز یا پای خود می‌زنید برابرند یا سرعت ضربه‌ها کم و زیاد می‌شود؟
اگر دقت کنید متوجه خواهید شد سرعت ضربه‌ها متناسب با هجاهای شعر تغییر می‌کند و بعضی از آنها سریع‌تر از بقیه نواخته می‌شوند.

با هم کلاسی‌هایتان هجاهای شعرها را مقایسه کنید. در مورد اینکه کدام یک از آنها سریع‌تر و کدام یک آهسته‌تر از بی‌هم می‌آیند، گفت‌وگو کنید.

نام هجاهایی که سریع تر نواخته می شود را کوتاه و آنهایی که کمی با کشش بیشتر نواخته می شود را بلند بگذارید، اگر به این ترتیب عمل کنید ترتیب چیده شدن هجاها به این صورت خواهد بود.

ای سا اربان

بلند	کوتاه	بلند	بلند
------	-------	------	------

تجربه کنید

کلمه بعدی از شعر صفحه قبل را هجاگذاری کنید . بالای هر خانه از جدول یک هجا بنویسید و داخل جدول بنویسید که کوتاه است یا بلند .

کلمه بعدی از شعر بالا را هجاگذاری کنید . بالای هر خانه از جدول یک هجا بنویسید و داخل جدول بنویسید که کوتاه است یا بلند .

آ هسا ته ران

--	--	--	--

آیا الگوی کوتاه و بلندی این دو کلمه به هم شبیه اند؟ به نظر شما ترتیب قرار گرفتن هجاهای کوتاه و بلند در بقیه مصراع چگونه خواهد بود؟ بیایید امتحان کنیم :

کارام جانم می رود

--	--	--	--	--	--	--	--

در هنرهای آوایی این هجاهای کوتاه و بلند با شیوه نگارشی خاصی نوشته می شود؛ یعنی برای هجاها یا ضربات بلند و کوتاه علائمی طراحی شده، اما پیش از آنکه با این رسم الخط آشنا شوید خوب است روش پیشینیان ما در این سرزمین را برای نوشتن این کار بشناسید .

در گذشته در ایران برای هجا‌های بلند کلمه «تَنْ» یا «تَنْج» و برای هجا‌های کوتاه حرف «ت» در نظر می‌گرفتند و به این صورت الگوهای موزون یا ضربی را تعریف می‌کردند.

بلند، بلند تَنْ، تَنْ
 بلند، بلند، کوتاه، بلند تَنْ، تَنْ، تَنْج
 بلند، کوتاه، بلند، بلند تَنْ، تَنْج، تَنْج

بر این اساس شعر فوق به این صورت نوشته می‌شده:

ای ساربان

تَنْ تَنْ تَنْج

بلند	کوتاه	بلند	بلند
------	-------	------	------

آهسته ران

تَنْ تَنْ تَنْج

کارام جانم می‌رود

تَنْ تَنْ تَنْج تَنْ تَنْ تَنْج

کتاب علی ابن محمد المعمار (مشهور به بنایی) تألیف سال ۸۸۸ هجری قمری از معدود کتاب‌هایی است که به زبان فارسی در علم آوایی نوشته شده است. نویسنده آن، علاوه بر تسلط به علوم زمان خود، از جمله ریاضی و معماری و ادبیات، در هنرهای آوایی و خوشنویسی نیز دست داشت.

نمونه‌ای از کتاب فوق که در آن به نوشتار ضربی یا موزون اشاره شده است. ◀ امروزه این روش قدیمی برای نوشتن ارزش‌های ضربی، ناکارآمد است؛ چرا که پیچیدگی‌های فراوان این هنر، نیازمند راه‌های متفاوتی برای نوشتن ریتم است.

بر این اساس می‌توان علائم دیگری را نیز برای مشخص کردن فواصل کوتاه یا بلند در مفهوم وزن یا ریتم طراحی کرد. برای مثال، می‌توان برای طول زمان بیشتر، یک بیضی توخالی و برای طول زمان کوتاه‌تر، یک بیضی توپر را در نظر گرفت و آنها را روی یک خط نوشت.

سرعت نواختن الگوهای ضربی می‌تواند در ایجاد آواها و کاربرد آن نقش مهمی ایفا کند. برای مثال، در آواهای آیین‌های مختلف در نواحی میهن عزیزمان می‌توانیم این موضوع را به روشنی دریابیم.

آواهای سواربازی در لرستان را با آواهای عزا در همان ناحیه مقایسه کنید. چه تفاوتی بین آنها وجود دارد؟ چقدر این عامل می‌تواند در ایجاد احساس هیجان یا اندوه نقش داشته باشد؟ برای درک این موضوع، کافی است به ضرباتی که نوازندگان دهل بر ساز خود می‌زنند توجه کنید تا به آن پی ببرید.

در هر دو نمونه، از دهل و سرنا استفاده می‌شود. شناخت درست از عامل ریتم و ضرب می‌تواند در تربیت شنوایی و گوش کردن آگاهانه به ما کمک شایانی کند.

همان‌طور که پیش از این گفته شد الگوهای ضربی در اشکال مختلف خود را نمایان می‌سازند، گاهی این اشکال بسیار پیچیده و گاه بسیار ساده هستند. شاید برایتان جالب باشد بدانید در آواهای جنوب میهن عزیزمان نیز ضرب‌های بسیار پیچیده و جذابی وجود دارد که آواهای این منطقه را بسیار منحصر به فرد و زیبا می‌کند.

گاهی این پرسش پیش می‌آید که آیا هرچه یک اثر آوایی از نظر وزنی پیچیده‌تر باشد باارزش‌تر است یا خیر؟ البته این موضوع را می‌توان در کلاس مورد بحث و بررسی قرار داد، اما پاسخ به آن را می‌توان با مقایسه آثار بزرگ ایران و جهان با انواع آواهای روزمره و سبک‌تر به بحث گذاشت.

دقت کنید که بحث در مورد وزن نمی‌تواند بدون در نظر گرفتن موضوع مهم و کلیدی ضرب باشد. از سال گذشته دانستیم که الگوهای ضربی در فاصله میان ضرب‌هاست که نمود می‌یابند. در مبحث ضرب دو عامل مهم نقش دارند، اول سرعت آن و دوم نظم و یکنواختی ضرب‌ها که گاهی می‌توانند از نظر فاصله زمانی شنیده شدن، با هم برابر باشند و گاهی هم نابرابر.

خودارزیابی

هجاهای بلند و کوتاه را در دو شعر زیر بنویسید.
(هر دست که دادند از آن دست گرفتند   هر نکته که گفتند همان نکته شنیدند)
هنگام که گریه می دهد ساز این دود سرشت ابر پر پشت
هنگام که نیل چشم دریا از خشم به روی می زند مشت
حالا مقایسه کنید: آیا می توان در هر دو نمونه الگوهای تکراری پیدا کرد؟

تجربه های بیشتر

● با استفاده از دو روش قدیمی و دایره های توخالی و پر، مفهوم هجای کوتاه یا بلند برای پنج ضربه شکل های زیر را اجرا کنید.

بلند بلند کوتاه بلند بلند

بلند بلند بلند کوتاه بلند

● در منطقه و محل زندگی خود نمونه هایی از آواهای سنتی یا محلی را پیدا کنید که از عامل ضربی استفاده های متنوع شده است. کاربردهای متنوع هر یک را برای هم کلاسی هایتان بگویید.

● به سرودهایی که در مدرسه می خوانید با دقت گوش کنید. سعی کنید سرودهایی را که ضرب های کند و تند دارند طبقه بندی و دوباره در کلاس گوش کنید. آیا این سرودها به شکل طبیعی اجرا شده است؟

درس دوم

ملودی یا لحن

در پایان این درس انتظار می‌رود:

- لحن‌های مختلف (اندوهگین، حماسی، ...) و تفاوت آنها از یکدیگر را تشخیص دهید.
- با مفهوم مقام به عنوان عامل مهم تعیین کننده احساس یک لحن آشنا شوید و آن را در نمونه‌های صوتی بشناسید.
- تفاوت‌های فرهنگ آوایی را براساس نوع لحن‌ها (ملودی‌ها) درک کنید.
- تفاوت لحن‌ها و مقام‌ها را در قرائت قرآن تشخیص دهید.

فکر کنید

آیا به خاطر دارید طرح اصلی یک آوا چیست؟ آواها چه احساساتی را در شما برمی‌انگیزند؟

در کتاب هنر سال هفتم اشاره کردیم که لحن مانند خطوط و طرح کلی یک نقاشی است که تنها با دیدن آنها می‌توانیم پی به ماهیت نقاشی ببریم. برای مثال، نمونه روبه‌رو با اینکه طرح کامل اسب را نشان نمی‌دهد، اما با دیدن آن متوجه می‌شویم که منظور نقاش چیست. در هنرهای آوایی نیز لحن همین نقش را تا حدودی ایفا می‌کند؛ یعنی با شنیدن لحن می‌توانیم کلیت یک آوا را بشناسیم. در مدرسه می‌توانید نمونه‌هایی را بشنوید که لحن سرود بدون کلام بخش می‌شود، با شنیدن این لحن‌ها می‌توانید حدس بزنید که آن سرود چیست و نیز چه احساسی را در ما برمی‌انگیزد.

گوش کنید

به نمونه صوتی که معلم در اختیارتان قرار می‌دهد گوش کنید و در جدول زیر، فهرستی از لحن‌هایی که شنیده‌اید را بنویسید و در مقابل هریک کلمه‌ای بنویسید که نشان‌دهنده احساس شما هنگام شنیدن آنهاست.

لحنی که شنیده‌ام	احساسی که در من ایجاد کرده است

لحن یا ملودی، بخشی از یک آواست که می‌توان آن را زمزمه کرد و به متن یا شعر خاصی هم نیازی ندارد. با کمی دقت پی می‌برید که لحن‌ها، شخصیت‌های احساسی متفاوتی دارند.

برخی لحن‌ها در ما حس اندوه ایجاد می‌کند و برخی دیگر از آنها می‌توانند احساس شاد و یا حتی احساس هیجان را به وجود آورند. حتی گاهی اوقات در زمانی که اندوهگین هستیم خواه ناخواه لحن‌های اندوهگینی زیر لب زمزمه می‌کنیم. فکر می‌کنید چه عاملی در لحن‌ها وجود دارد که باعث می‌شود ایجاد حس‌های مختلفی بکنند؟ سرعت ضرب‌های لحن؟ بلند یا آهسته خواندن آنها؟

موارد زیادی باعث می‌شوند یک لحن در ما ایجاد حسی خاص کند، اما از میان موارد بالا می‌توان سرعت ضرب‌ها را جزء موارد مهم در ایجاد حس یک لحن دانست. اما اینکه یک لحن بلند خوانده شود یا نه، خیلی تفاوتی در ایجاد حس خاصی نمی‌کند.

به نمونه‌های صوتی گوش کنید و ببینید چگونه سرعت ضرب‌های لحن در ایجاد احساسات متفاوت نقش دارد.

(نمونه‌ها با سرعت‌های متفاوت، نمونه‌ها با سرعت‌های مشابه ولی احساس‌های متفاوت)

خواندیم که ممکن است لحن‌هایی باشند که سرعت ضرب‌های نسبتاً مشابهی داشته باشند، ولی احساسات مختلفی ایجاد کنند؛ پس تفاوت در چیست؟

تفاوت مهم میان دو لحن از نظر احساسی، ریشه در مفهوم دیگری دارد که به آن مقام یا مُد^۱ می‌گویند. لحن‌ها در مقام‌های مختلف، احساسات مختلفی ایجاد می‌کنند.

خوب است بدانید هر تمدنی به شکل سنتی و تاریخی، مقام‌های آوایی خاص دارد که به آن کشور یا منطقه هویت می‌دهد.

به نمونه‌های زیر گوش کنید و پاسخ سؤالات را بدهید.

کدام نغمه شما را به یاد آواهای ایران می‌اندازد؟

کدام نغمه شما را به یاد آواهای کشورهای شرق دور (چین و ژاپن) می‌اندازد؟

آواهای ملی ایران، به عنوان بخشی از میراث فرهنگی ناملوس (معنوی) در دو گونه سنتی (دستگاهی) و محلی (مقامی) در سراسر کشور ایران وجود دارند. به طور معمول آواهای محلی (مقامی) در فرهنگ‌های روستایی و عشایری اقوام، و آواهای سنتی (دستگاهی) در مناطق شهری به عنوان

آواهای رسمی ملی ایران توسط هنرمندان این رشته از هنرهای ایران اجرا می‌شود.

با توجه به تنوع قومی، زبانی، آیینی و فرهنگی در ایران آواهای محلی نیز براساس جغرافیا، قومیت، زبان و فرهنگ هر منطقه متنوع است مثل آواهای؛ کردی، بلوچی، لری، آذری، بختیاری، قشقایی، گیلکی، خراسانی، ترکمنی، کرمانی و بوشهری. آواهای هر منطقه کاربردهای خاصی در آیین و فرهنگ آن منطقه دارد برای مثال ماهیگیران مناطق خلیج فارس یا خزر در هنگام ماهیگیری که به صورت گروهی انجام می‌شود، آوازهایی را در هنگام کار می‌خوانند که در آن آواها، ضمن ایجاد هماهنگی برای انجام کار، به ذکر خداوند متعال و ائمه اطهار و معصومین علیه السلام می‌پردازند و با شکرگزاری و طلب روزی بیشتر در قالب آواها، حمد و ثنای پروردگار متعال را به جا می‌آورند. از دیگر نغمه‌های بومی به آواهای قالی‌بافی، نمدمالی، کشت و زرع، مَنقَبَت خوانی در مدح حضرت رسول اکرم (ص) و چاوشی خوانی اشاره می‌شود.

آواهای سنتی (دستگاهی) در قالب هفت دستگاه به نام‌های؛ شور، سه‌گاه، چهارگاه، راست پنج‌گاه، همایون، نوا، ماهور و پنج‌آواز با اسامی؛ دشتی، بیات ترک، افشاری، ابوعطا و بیات اصفهان شناخته و اجرا می‌شود. هر دستگاه یا آواز از تعدادی

لحن نسبتاً مشخص به نام «گوشه» تشکیل می‌شود. گوشه‌ها در طی قرونتمادی توسط استادان این هنر نغمه‌پردازی شده و به صورت شفاهی (سینه به سینه) به نسل بعد منتقل شده‌اند. اولین کسی که نسبت به جمع‌آوری گوشه‌ها و ثبت و حفظ آنها اهتمام گماشت هنرمند عهد قاجار، میرزا عبدالله بود. اطلاق ردیف میرزا عبدالله به دلیل حفظ و ردیف نمودن گوشه‌ها، پشت سر هم می‌باشد. پس از او هنرمندانی مثل ابوالحسن صبا، غلامحسین درویش، علی اکبر شهنازی، عبدالله دوامی و آقا حسینقلی به جمع‌آوری و ثبت این گوشه‌های پراکنده اهتمام گماردند.

میرزا عبدالله از مهم‌ترین هنرمندانی که در حفظ و انتقال گنجینه‌ای از لحن‌های مهم در مقام‌های مختلف نقش داشته است. این مجموعه تحت عنوان ردیف آواهای ایران شناخته می‌شود.

محمود کریمی، استاد آواز که لحن‌های ردیف آواهای ایران را ضبط و ثبت کرده است.

اسامی گوشه‌ها براساس نام اماکن، شهرها، اشخاص، قالب‌های شعری و برخی اسامی اختصاصی نام‌گذاری شده‌اند مثل؛ گوشه‌های حجاز، عراق، اصفهان، حسینی، جوادخانی، چهارپاره، مثنوی، سلمک، اوج، حصار، دستگاه‌های هنرآوایی ایران و مقام‌ها در کشورهای عربی مبنای تلاوت قرآن کریم هستند. انتخاب هر آوا در تلاوت آیه یا سوره براساس آگاهی قاری از احساس هر دستگاه یا مقام و مضمون آیه یا سوره صورت می‌گیرد.

به نمونه‌هایی از آواهای دستگاهی ایران گوش کنید، چه احساساتی را در شما برمی‌انگیزند؟ در تلاوت قرآن کریم نیز مقام‌های خاصی به کار می‌رود و قاریان خوب قرآن به دلیل آشنایی با مقام‌های مختلف و حسی که می‌توانند ایجاد کنند، برای سوره‌های مختلف مقام‌های مناسب انتخاب می‌کنند. به نمونه‌های مختلف قرائت قرآن گوش کنید و ببینید چگونه قاری قرآن برای سوره مورد نظر مقام خاصی را انتخاب کرده است.

خود ارزیابی

- به این نغمه‌ها گوش کنید کدام لحن، حماسی است؟ کدام لحن، غم‌انگیز است؟
- به نغمه‌های سنتی ایرانی (نمونه‌های صوتی) گوش کنید و بگویید در کدام دستگاه هستند.

تجربه‌های بیشتر

- با کمک خانواده، دوستان یا آشنایان خود، مجموعه‌ای از لحن‌ها را در دستگاه‌های مختلف ایران جمع‌آوری کنید. دانش‌آموزانی که در مناطقی زندگی می‌کنند که آواهای بومی خاص دارد می‌توانند لحن‌های همان منطقه را برای هم‌کلاسی‌های خود جمع‌آوری و معرفی کنند. دقت کنید که در بحث لحن لازم است که متن یا شعر در آن دخیل نباشد.
- نام مقام‌های مهم در موسیقی منطقه خود را پیدا کنید و نمونه‌هایی از آن را برای شنیدن به کلاس بیاورید، با هم‌کلاسی‌های خود درباره معنا و یا مفاهیمی که این مقام برای آن به کار رفته است بحث و تبادل نظر کنید.
- از ردیف آواهای سنتی ایران، مقامی را که مورد علاقه‌تان است انتخاب و نمونه‌هایی از آن را به دوستان خود ارائه کنید.

درس سوم

رنگ

در پایان این درس انتظار می‌رود:

- عوامل مؤثر بر به وجود آمدن رنگ در صداها را بشناسید.
- عوامل تولید رنگ‌ها را تقسیم‌بندی کنید.
- با استفاده از وسایل و روش‌های مختلف رنگ‌های صوتی متفاوتی ایجاد کنید.
- ترکیب رنگ‌های صوتی گوناگون را در آواهای مختلف تشخیص دهید.

فکر کنید

سال گذشته دانستیم آنچه موجب می‌شود شما صدای یک نفر را از نفر دیگر تشخیص بدهید عاملی است تحت عنوان رنگ صدا. حالا کمی فکر کنید به نظر شما کدام یک از عوامل زیر موجب می‌شود رنگ صدای دو نفر یا دو وسیلهٔ موسیقایی با هم متفاوت باشد؟

شدت صدا

زیر و بمی صدا

منبع تولید صدا

پاسخ دقیق این پرسش را پس از انجام تجربه زیر بهتر می‌توانید درک کنید.

تجربه کنید

به اطراف خود نگاه کنید، وسایلی که با آن می‌توانید صدا را تولید کنید پیدا و به وسیلهٔ آنها اصواتی ایجاد کنید. برای مثال، دست روی میز بکشید، سوت بزنید، خط‌کش را بر لبهٔ میز به ارتعاش در آورید و ... .

کدام یک از روش‌های زیر در تولید اصوات شما به کار رفته است؟ با معلم و هم کلاسی‌های خود درباره آن صحبت کنید.

- لرزش یک شیء
- کوبش
- ساییده شدن
- برخورد هوا با لبه شیء

از مهم‌ترین عواملی که در تولید رنگ خاص صوتی نقش دارد عامل و روش تولید صداست. اینکه صدا به وسیله لرزش تار تولید شود، یا به وسیله برخورد هوا با لبه شیء و یا اینکه ضربه‌ای بر شیء نواخته شود تعیین‌کننده رنگ صدا خواهد بود. با توجه به این حقیقت، به نظر می‌آید که رنگ‌های صوتی خیلی محدود می‌شوند، اما در عمل این طور نیست. شنیده شدن رنگ‌های صوتی مختلف در کنار هم و یا هم زمان با هم رنگ‌های جدیدتری می‌سازند. مانند رنگ‌ها در هنرهای تجسمی که یک نقاش می‌تواند رنگ‌ها را یا در کنار هم به کار بگیرد یا آنها را ترکیب کند و رنگ‌های جدیدتری بسازد. بر این اساس، بی‌نهایت رنگ نیز می‌توان در جهان اصوات ایجاد کرد.

برای مثال، دقت کنید که هنگامی که چند نفر با هم آواز می‌خوانند این همخوانی تنها موجب افزایش شدت صدا نمی‌شود و شما می‌توانید به راحتی تشخیص دهید که این صدا مربوط به یک نفر نیست. هرچند ممکن است این چند نفر با صدایی آهسته تر از صدای یک نفر که به تنهایی می‌خواند، بخوانند. پس می‌بینید که با ترکیب رنگ صوتی چند نفر یک رنگ صوتی جدید به دست می‌آید.

به این نمونه صوتی اسماء الهی گوش دهید: در این نیایش پیش از افطار که گروهی از مردان اسماء الهی را می‌خوانند، آیا می‌توانید صدای تیزتری یکی از خواننده‌ها را بشنوید که از دیگر صداها متمایزتر است؟

حال تجربه دیگری انجام دهید که می‌تواند شما را وارد تنوع بی‌نهایت رنگ‌های صوتی کند. در حالی که در حال حرف زدن هستید لوله‌ای مقابل دهانتان بگیرید و ببینید چگونه هنگامی که صدای شما از درون لوله عبور می‌کند رنگ متفاوتی می‌گیرد. اگر این لوله مقوایی یا فلزی باشد باز هم خواهید دید که رنگ صدای تولید شده، تفاوت می‌کند. بنابراین، جنس عامل تولید و تقویت صدا، در تولید رنگ‌های مختلف نقش مؤثری دارد. عموماً این عوامل از جنس چوب یا فلزند.

در هنرهای آوایی تقسیم‌بندی عوامل تولید صدا که منجر به تولید رنگ‌های متنوع می‌شود معمولاً به شکل زیر صورت می‌گیرد:

- ارتعاش هوا
- تارهای صوتی
- کوبش

حالا بیایید برای درک این مفاهیم، فعالیت‌های زیر را انجام دهیم.

- ۱- با دهان خود سوت بزنید
- ۲- آواز بخوانید (تار صوتی)
- ۳- با دست بر روی میز ضربه بزنید.

به نمونه‌های صوتی ارائه شده در کلاس گوش دهید، سعی کنید هر یک از اصواتی را که می‌شنوید در طبقه‌بندی ارائه شده در بالا بگنجانید.

خودارزیابی

به اصواتی که در اطراف خود می‌شنوید گوش کنید، بگویند صوت مربوط به چیست و عامل تولید آن کدام یک از موارد فوق است؟

راه‌های متفاوتی برای تولید اصوات با رنگ‌های مختلف پیشنهاد کنید و بگویند در کدام طبقه‌بندی می‌گنجد.

تجربه‌های بیشتر

- به نمونه‌های صوتی مختلف گوش کنید و عامل و نوع تولید صدا را تشخیص دهید و گزارشی از آن به کلاس ارائه دهید.
- به نمونه‌های آوای محل زندگی خود دقت کنید. سعی کنید در هر تغییر رنگ تشخیص دهید که کدام نوع از عوامل تولید صدا مؤثرترند؟

بخش پنجم :

✓ هنرهای نمایشی

درس اول

کارگردانی و انتخاب نمایشنامه

در پایان این درس انتظار می‌رود:

- مفهوم کارگردانی نمایش را درک کنید و مهم‌ترین وظایف یک کارگردان را بشناسید.
- عناصر تأثیرگذار در انتخاب یک متن نمایشی را بشناسید و بتوانید متن مناسبی برای یک نمایش انتخاب کنید.
- انواع گوناگون نمایشنامه را بشناسید و بتوانید با توجه به موضوع و تم اصلی، آنها را طبقه‌بندی کنید.

فکر کنید

تاکنون چند نمایشنامه دیده‌اید؟ آیا تا به حال با دوستان خود یک نمایش را اجرا کرده‌اید؟ در اجرای یک نمایش، چه افراد و گروه‌هایی با یکدیگر همکاری می‌کنند؟ به نظر شما مهم‌ترین و ابتدایی‌ترین کار برای اجرای یک نمایش چیست؟ برای اجرای یک نمایش افراد گوناگونی باید با یکدیگر همکاری کنند مثل نمایشنامه نویس، صحنه‌آرا (طراح صحنه)^۱ و آرایه‌گر (دکوراتور)^۲، نور پرداز، بازیگران و... و همان‌طور که می‌دانید کارگردان به عنوان تصمیم گیرنده و هماهنگ کننده گروه، مهم‌ترین نقش را در گروه به عهده دارد، اما آیا می‌دانید یکی از مهم‌ترین و اصلی‌ترین وظایف یک کارگردان، پیش از شروع یک نمایش چیست؟ درست حدس زده‌اید: انتخاب نمایشنامه. حال بیایید به نمایش‌هایی که تا به حال دیده‌اید فکر کنید. نمایشنامه‌ها چه تفاوت‌های اساسی با یکدیگر دارند؟ سعی کنید آنها را بر اساس موضوع‌ها و درون‌مایه (تم)^۳های مختلف طبقه‌بندی کنید.

۱- set decorator

۲- decorator

۳- theme

تجربه کنید

در گروه کاری، نمایشنامه‌هایی با موضوعات مختلف تاریخی، اجتماعی، شادی‌آور (کمدی)^۱ و تخیلی انتخاب کنید. حال یک قطعه یا بخش از نمایش را انتخاب و آن را اجرا کنید. به تعداد اشخاص این بخش، بازیگران را از میان دوستانتان برگزینید. متن مورد نظر را به آنها بدهید تا چندبار با صدای بلند بخوانند.

به تفاوت‌های گفت‌وگوی اشخاص در این نمایشنامه‌ها دقت کنید. زبان گفت‌وگوی افراد در این نمایشنامه‌ها چه تفاوتی با یکدیگر دارد؟ آیا نام اشخاص، مکان‌ها و ماجراها مانند اجتماع پیرامون ماست؟ نمایشنامه جدی است یا خنده‌دار؟ کدام یک از نمایشنامه‌ها بیش از دیگر آثار، مورد توجه هم‌کلاسی‌هایتان قرار گرفت؟ در برخی نمایشنامه‌ها، نام‌های اشخاص، مکان‌ها و اجراها تاریخی است و

هنگامی که اشخاص با یکدیگر گفت‌وگو می‌کنند، زبان گفت‌وگوی آنها با زبان گفت‌وگوی افراد محیط زندگی ما متفاوت است. موضوع برخی نمایشنامه‌ها و مسائلی که در آن مطرح می‌شوند؛ مانند مسائل و مشکلات پیرامون ماست و می‌توانیم به راحتی آنها را درک و با آن ارتباط برقرار کنیم. گاهی تأثیر نمایشنامه‌ها بر تماشاگران، بسیار جدی و گاهی غم‌انگیز است و گاهی اجرای نمایشنامه‌ها موجب شادی، سرگرمی و خنده می‌شود. گاهی نیز هر دو بخش شادی و غم در یک اثر توأمان وجود دارد. توجه به نیازها و احساسات مخاطب از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار در انتخاب یک نمایشنامه است.

خودارزیابی

از یک نمایشنامه جدی، بخشی را انتخاب کنید و با مقایسه این بخش با بخشی از یک نمایشنامه خنده‌دار (کمدی)، تفاوت‌های آنها را شناسایی کنید.

تجربه‌های بیشتر

- چند نمایشنامه تهیه کنید و متن آنها را بخوانید. سپس خلاصه داستان آنها را بنویسید و درباره موضوع و اشخاص و ماجرای آنها با دوستانتان بحث کنید.
- نمایشنامه‌های مختلف را در گروه‌های گوناگون کلاسی، با هم بخوانید و سپس درباره میزان تأثیر و جذابیت آنها با یکدیگر گفت‌وگو کنید.
- با خواندن یک اثر ایرانی و مقایسه آن با اثری غیرایرانی، تفاوت‌های احساسی و فرهنگی بین آثار را بررسی کنید.

درس دوم

انتخاب بازیگر و خوانندگی متنی

در پایان این درس انتظار می‌رود:

- با شیوه‌های خواندن یک نمایشنامه آشنا شوید و بتوانید متون مختلف نمایشی را با شیوه مناسب بخوانید.
- مفهوم خوانش یا دورخوانی گروهی را درک و اجرا کنید.
- معیارهای انتخاب بازیگران برای اجرای یک نمایشنامه را بدانید و با توجه به این معیارها بازیگران را انتخاب کنید.
- به اهمیت هدایت کارگردان در خوانش یک اثر پی ببرید و بتوانید یک نمایش را به روش دورخوانی اجرا کنید.

فکر کنید

- به نظر شما مهم‌ترین اقدام کارگردان بعد از انتخاب نمایشنامه مناسب چیست؟
- به نظر می‌رسد با انجام مراحل زیر بهتر بتوانید به پرسش مورد نظر پاسخ دهید.
- چند صحنه از یک نمایشنامه را به دقت بخوانید.
- تصور کنید کدام یک از هم‌کلاسی‌های شما می‌توانند شخصیت‌های اثر منتخب شما را بازی کنند.
- برای انتخاب بازیگران مناسب برای ایفای نقش هر یک از اشخاص نمایشنامه، چه ویژگی‌هایی را در نظر می‌گیرید؟
- کارگردان برای انتخاب بازیگران مناسب برای هر شخصیت، به ویژگی‌های فردی و ظاهر بازیگران و خصوصیات چهره‌شان، و نوع بیان و گویش آنها دقت می‌کند تا مناسب‌ترین افراد را برای ایفای نقش شخصیت‌های نمایشنامه برگزیند.

تجربه کنید

در گروه‌های کاری قطعات یا بخش‌هایی از یک گفت‌وگوی نمایشی را انتخاب کنید. این گفت‌وگوهای نمایشی را می‌توانید از آثار منتشر شده یا نوشته شده توسط هم‌کلاسی‌هایتان انتخاب کنید. بعد از انتخاب این بخش‌ها، چند بار آنها را مطالعه و مرور کنید.

سپس از میان هم‌کلاسی‌های خود به تعداد شخصیت‌های حاضر در بخش‌های گفت‌وگو، افرادی را برگزینید که مناسب اشخاص نمایشنامه باشند. گفت‌وگوها را به تعداد افراد تکثیر کنید و به آنها بدهید تا در حضور شما با صدای بلند بخوانند. شما باید در مقام یک هدایت‌کننده گروه، به

بازیگرانی که انتخاب کرده‌اید، نقاط قوت و ضعف (مثل قدرت و لحن صدا و...) آنها را در خوانش نمایش بگویید. به این روش خواندن گفت‌وگو یا نمایشنامه، دور (هم) خوانی می‌گویند. دور خوانی شاید ده‌ها بار تکرار شود تا بازیگران به راحت‌ترین و روان‌ترین شکل موجود، یک اثر را بخوانند.

خودارزیابی

به نظر شما چه نکات و معیارهایی در انتخاب بهتر بازیگران برای خواندن اثر و ایفای نقش تأثیرگذارتر است؟

تجربه‌های بیشتر

- از میان آثار ادبی کهن و معاصر کشورمان، بخش‌هایی را که به حالت گفتم، گفت (نظم یا نثر مثل اشعار پروین اعتصامی) است انتخاب کرده و به هم‌کلاسی‌های خود بدهید تا هر کدام یک بخش را بخوانند.
- به دیدن نمایش‌های روی صحنه بروید و دقت کنید که هر کدام از بازیگران، چگونه به ایفای نقش می‌پردازند.

درس سوم

حرکت و چیدمان روی صحنه

در پایان این درس انتظار می‌رود:

- چگونگی ارتباط بازیگران با وسایل و ابزارهای روی صحنه را درک و تجزیه و تحلیل کنید و برای اجرای یک نمایش به طور مؤثر از آن استفاده کنید.
- ابزارهای کارگردان برای ایجاد صحنه‌های گوناگون یک نمایش را بشناسید و برای ایجاد صحنه مورد نظر، از آنها استفاده کنید.
- مفهوم حرکت روی صحنه را درک کنید و بتوانید حرکات خود را بر اساس نقش مورد نظر، کنترل و هدایت کنید.
- شیوه‌های هدایت بازیگران روی صحنه را بشناسید و به عنوان کارگردان، مهارت هدایت بازیگران را برای اجرای نقش مورد نظر داشته باشید.

فکر کنید

به اطراف خود به دقت نگاه کنید: چه رابطه‌ای بین چیدمان وسایل و ابزار مختلف در یک محیط و نحوه حضور اشخاص در بین این وسایل و چگونگی استفاده از آنها وجود دارد؟

افراد مختلف در مکان‌های گوناگون، با وسایل و ابزار ویژه و مخصوص آن مکان‌ها همواره ارتباط برقرار می‌کنند. رفتار هریک از اعضای خانواده خود را زیر نظر بگیرید؛ مثلاً پدرتان وقتی از سرکار آمده و وارد خانه می‌شود، سلسله‌ای از اعمال را انجام می‌دهد که هریک از آنها دلیل و منطق خاص خودش را دارد: خوش‌وبش با افراد خانواده، درآوردن لباس و آویزان کردن آن به چوب لباسی، نشستن روی زمین، صندلی یا مبل، برداشتن دورفرمان (کنترل) تلویزیون و دیدن شبکه‌های مختلف و ....

اکنون به آثار نمایشی با دقت نگاه کنید. اشخاص و بازیگران در صحنه‌های گوناگون، در مکان‌های متفاوتی هستند.

کارگردان باید با دقت به شیوه‌های زندگی و رفتار افراد در واقعیت، بتواند در صحنه نمایش نیز بازیگران را به نحوی هدایت کند تا زندگی آنها بر صحنه نمایشی نیز، منطقی و باورپذیر جلوه کند.

تجربه کنید

در گروه‌های کاری، بخشی از یک نمایشنامه را انتخاب کنید. بازیگران این بخش را از میان هم‌کلاسی‌های خود برگزینید. از آنها بخواهید ابتدا بخش مورد نظر را چندین بار دورخوانی کرده تا بتوانند گفت‌وگوها را روان و راحت و مسلط بخوانند.

پس از تسلط و حفظ نسبی گفت‌وگوها، از آنها بخواهید قسمت مورد نظر را بازی کنند. شما باید آنها را به نحوی هدایت کنید تا هنگام بازی در فضای پیشنهادی نمایشنامه، متناسب با نقش حرکت کرده و یک زندگی تازه را در برابر شما بیافرینند.

در صحنه‌ای که شما برای بازیگران تعریف کرده‌اید، وسایل و ابزاری وجود دارد؛ مثلاً اگر صحنه مورد نظر یک اتاق اداری است، میز و صندلی و وسایل اداری در آن است.

شما ابتدا از وسایل مورد نظر کلاس استفاده کرده و این فرض و تصور را به آنها منتقل می‌کنید که کلاس درس، همان اتاق اداری مورد نظر در نمایش است و به این نحو به تمرین نمایش می‌پردازید. فرض و تخیل یکی از مهم‌ترین ابزار بازیگران است که کارگردان بر این مبنا به هدایت آنها می‌پردازد و به تدریج بازیگران شما همان اشخاصی می‌شوند که در گفت‌وگوهای متن نمایشنامه، شکل گرفته‌اند.

هدایت بازیگران توسط کارگردان یعنی اینکه کارگردان به بازیگران می‌گوید از کدام نقطه صحنه به کدام نقطه حرکت کنند و در هر نقطه از صحنه، چه احساس و رفتاری از خود بروز دهند. حرکات بازیگران روی صحنه و نحوه استفاده از وسایل و ابزار را صحنه‌بندی (میزانسن)^۱ می‌گویند.

خودآرزیابی

به نظر شما، کارگردان چه ویژگی‌ها و خصوصیتی باید داشته باشد تا بتواند بازیگران و دیگر عوامل صحنه، از جمله طراح صحنه، طراح لباس و موسیقی را برای ارائه یک نمایش هماهنگ کند؟

تجربه‌های بیشتر

- از معلم خود بخواهید چند نمایش در حال اجرا را به شما معرفی کند تا شما به همراه دوستانتان به دیدن آن نمایش‌ها بروید. پس از تماشای آنها، (اگر امکان دارد با کارگردان و دیگر عوامل صحنه) درباره نمایش گفت‌وگو کنید.
- بخش‌های کوتاه چند نمایش را در گروه‌های کوچک کلاسی با یکدیگر تمرین کنید و پس از اجرای هر بخش، با یکدیگر درباره ویژگی‌های کارگردانی آن بخش‌ها بحث و گفت‌وگو کنید.

^۱mise-en-scène = چیدمان و حرکت روی صحنه

ردیف	واژه بیگانه	معادل در کتاب	معادل مصوّب فرهنگستان
۱	graphist	طراح گرافیک	نگاشتارگر
۲	web site, site	وبسایت	وبگاه
۳	graphic	گرافیک	نگاشتار
۴	melody	ملودی، لحن	لحن
۵	idea	ایده	اندیشه، فکر، آرمان، نظر، عقیده (بنا به مورد می‌تواند یکی از گزینه‌ها را در بافت به کار ببرند)
۶	maquette	ماکت	نمونک
۷	form	فُرم	شکل
۸	list	لیست	فهرست
۹	frame, cadre	کادر	پیرایند
۱۰	battery charger	شارژر	باتری پُرکن، انبارنده
۱۱	copy	کپی	رونوشت، روگرفت
۱۲	icon	آیکون	(در اینجا) نقشک
۱۳	collage	تکه چسبانی (کلاژ)	(در اینجا) چسبانه کاری
۱۴	billboard	بیلبرد	آگهی نما
۱۵	arm, armes	آرم	نشانه
۱۶	brochure	بروشور	دفترک
۱۷	digital	دیجیتال	رقمی
۱۸	festival	فستیوال	جشنواره
۱۹	photomosaic	فتوموزاییک	پاره چین عکسی
۲۰	portrait	پرتره	تک چهره
۲۱	album	آلبوم	جُبگ
۲۲	miniature	مینیاچور	نگارگری، (در اینجا) خُردنگاره
۲۳	palette	پالت	تخته رنگ
۲۴	cutter	کاتر	دستگاه برش، تیغه
۲۵	rhythmic	ریتمیک، وزنی	ریتمی، موزون، ضربی
۲۶	rhythm	وزن (ریتم)، ضرب‌آهنگ	ریتم
۲۷	mode	مقام، مُد	مقام
۲۸	set decorator	طراح صحنه	صحنه‌آرا
۲۹	decorator	طراح دکور	آرایه‌گر
۳۰	theme	تِم	درون‌مایه
۳۱	comedy	نمایشنامه شادی‌آور، کمدی، نمایشنامه خنده‌آور	کمدی، شوخ‌نامه
۳۲	remote control	کنترل	دورفرمان
۳۳	mise-en-scène	میزانسن	صحنه‌بندی

